

MUDRICZKI JUDIT

„A bennrekedt történetek folyton körbejártak”

Személyes, kulturális és metanarratív emlékezet Kontra Ferenc *Angyalok regénye* című művében

2014-ben az Ünnepi Könyvhétre jelent meg Kontra Ferenc 19. könyve *Angyalok regénye* címmel. Az első pillantásra könnyed és szórakoztató olvasmánynak tűnő könyv sajátosan lebilincselő, egymáshoz lazán kapcsolódó történetek sorával gazdagítja a szerző prózai életművét. Az olvasóban hamar kialakul az érzés, hogy egy rejtelmes történet felderítésének válik részévé, hiszen a legelső fejezet azzal zárul, hogy végtelennek tűnő Fibonacci-sorként kidomborodó holttestek sora tarkítja egy folyó felszínét. Ennek ellenére a könyv nem krimi, ám az olvasó és a prózaszöveg dialogikus viszonya találoan jellemezhető a nyomozás metaforájával, és ezt a mozzanatot a szerzői intenció is megerősíti. Kontra Ferenc egy interjúban az alábbi szavakkal mutatta be saját művét: „rejtélyes a címe, és rejtélyes maga a történet is. Olyan könyveket szeretek írni, amiben van valami titok, ilyenkor az olvasó lesz a társam, akivel együtt járunk a rejtélyek nyomában” (Zámbó 2014, o. n.). Jelen tanulmány célja az, hogy segítséget nyújtson az értelmező befogadó számára ennek a sajátos irodalmi rejtélynek a megfjtéséhez azáltal, hogy bemutatja a könyv prózapoeitika vagyis szövegszervező elemeinek (Thomka 1981, 1371–1372) komplexitását, amely meglátásom szerint a személyes, a kulturális és a metanarratív emlékezet hármasságán alapul.

Az életrajzi író személyes emlékezetének megjelenése Kontra Ferenc prózájának visszatérő sajátossága, és ez alól a 15 fejezetből álló *Angyalok regénye* sem kivétel. A *Vedran legyőzi a szörnyet* című fejezetben például az író gyermekkorának meghatározó helyszíne, az Adria jelenik meg, ahol együtt búvárkodott a horvát és olasz gyerekekkel. A *Novi Sad*-ban a közelmúlt fegyveres zavargásait idézi fel nemcsak az író, hanem minden bizonnyal nagyon sok olvasó emlékezetében is a fegyver kibiztosításának hangjára hasonlító kattanás, amelyet ezúttal az Astra műholdvevő készülék karának átállítása ad ki. Más fejezetekben a történelmi szereplők jelenlétét szintén a szer-

ző személyes érintettsége indokolja, amelyet ő maga a következőképpen foglalt össze:

Vannak történetek, titkok, melyek foglalkoztatják az embereket. Szólhatnak ismert és ismeretlen emberekről. Engem hosszú ideje foglalkoztatott Cellini, Rudolf és a nagybátyám sok párhuzamot mutató élete. A megszállottság elviszi az embert az eredeti helyszínekre: Firenzébe, Malinskára és Nürnbergbe is. A saját nyomozásom nélkül meg sem tudtam volna írni a könyvet (Baranta 2014, o. n.).

Kontra Ferenc művében a szerző megszállottsága az életrajzi személyek és a fiktív szereplők nézőpontjának sajátos elegyeként érhető tetten. A *nürnbergi rab* című fejezet narrátora magyar író, aki egy családi ereklyének számító újságcikk nyomán megpróbálja felkutatni Nürnbergben azt a fát, ahol Sándor nagybátyja megkéselte szeretőjét, majd öngyilkosságot követett el. A szövegnek ezen a pontján az életrajzi író és fiktív narrátor beszédmódjának határai összeemosódnak, és az olvasó már közvetlenül válik részévé egy büntény felderítésének, amely az életrajzi szerző családjának emlékezetéből bukkan fel.

A személyes emlékezet viszont olyan értelemben is meghatározza az *Angyalok regényének* poétikai felépítését, hogy a 15 fejezet egymástól eltérő narrátorai még a történelmi szereplők sorsát is az egyén szemszögéből ábrázolják. Nem véletlen például, hogy Habsburg Rudolf elsősorban nem koronahercegként, hanem mint Bernhardine szeretője és egy számára addig idegen kislány édesapja jelenik meg a horvátországi Malinskában. Az ő példája az egyes történetek szereplőinek személyes nézőpontját is jól szemlélteti, akik általában „idegenként”, kívülállóként vagy kirekesztettként vannak jelen az adott történet keretein belül, és ez a különös egzisztenciális állapot ábrázolása nemcsak a Kontra Ferenc-életmű, hanem egyúttal a vajdasági magyar irodalom visszatérő motívuma is (Toldi 2009, o. n.).

A kulturális emlékezet szövegformáló erejéről azt mondhatjuk, hogy jóllehet a szerző bevallása szerint a könyv az egykori Jugoszlávia regénye (*Belépő* 2014), az olvasó egy nemzeti identitás tekintetében heterogén, leginkább közép-európaiként jellemezhető szellemi örökség megjelenítésével találkozhat, amely térben és időben is hatalmas távlatot ölel fel. A történetek színterei sorában Firenze, Monaco, a dalmát tengerpart, Drávaszög, Szarajevó, Eszék, Vukovár és Újvidék jelenik meg, időben pedig a XVI. századtól kezdve

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Újrealizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban* című konferenciáján, 2014. október 6-án.

napjainkig több idősik is jellemzi a prózai szöveget. Nyilvánvaló, hogy a felidézett szellemi örökség alapja a szerző személyes emlékezete, amelyet azonban a narrátornak a történelmi távlat segítségével kiteljesedő értelmezői nézőpontja határoz meg. A kopácsi réten álló kastélyt például Kontra Ferenc gyermekkorában Tito vadászkastélyaként ismerte meg, ahová az úttörőcsapattal látogattak el, és csak később tudja meg, hogy az épületet valójában annak a mayerlingi kastélynak a mintájára építette Rudolf koronaherceg, ahol később véget vetett szeretője és saját életének is (Beszélő 2014). Az *Angyalok regényében* azonban a szerző nem személyes, gyermekkori élményét, és nem is a történelmi alak tragédiáját önti szavakba, hanem egy fiktív elbeszélés keretén belül a színtársulat előadása és a nádasban fellobbanó tűz segítségével teremti meg az adott helyhez közvetetten is kötődő tragédia és veszteség érzetét.

A könyv poétikai terében jelenlévő kulturális örökség motivikus komplexitását – a Fibonacci-számsort a nyulak szaporodásával illusztráló példától Dürer nyúl-ábrázolásának a prózaszövegben való beágyazottságáig – rendkívül személetesen érzékelteti Bence Erika tanulmánya. Az irodalmár találoan állapítja meg, hogy az „*Angyalok regénye* [...] enigmák, rejtélyes utalások sorozatára épül, amelyeknek feloldása újabb alkotások, legendák és történetek világához vezet el az olvasót, miáltal a Kontra által létrehozott regény egy önmagát generáló, folytató, hatványozó szövegvilággá alakul” (Bence 2014, 132). Az olvasó számtalan olyan motívumot fedezhet fel, amelyek több fejezetben különböző változatban jelennek meg. A Medúza fejét levágó Perszeusz hőstette például először *A firenzei ötvmester* című fejezetben bukkan fel, amely Benvenuto Cellini szemszövegéből meséli, hogyan készült a firenzei Medici család megrendelésére Perszeusz bronzszobra, és miként akarta ezt riválisa, Bandinelli meghíúsítani. Ugyanez a görög mitológiai történet *A Tökösi-erdőben* című fejezetben már a vándorszínészek által eljátszott színdarabként köszön vissza. A koronaherceg erdőbirtokán az előadás közben a nádasban felcsapó lángok ugyanakkor motivikus szinten felidézik a bronzöntő katlan tüzét, amelyben az előző fejezet Cellini szobra készült. Az ehhez hasonló, a művész – szobrász, színész vagy író – mint alkotó ember munkáját tematizáló történetek miatt nevezi Bence Erika művészregénynek az *Angyalok regényét*, hiszen az a művész küzdelméről szól saját művészetének anyagával, legyen az ön

vagy éppen maga a prózanyelv (Bence 2014,131). Az alkotó művész küzdelmének börtönét egy valós börtön, az először Cellini történetének helyszínéként felbukkanó Angyalvár is jól érzékelteti, amely a szöveg több fejezetében is visszatérő motívummá válik, és metaforikusan azt a helyet jelöli, ahol a teremtés gyötrelmével küzdő ember számára egy védőangyal ihlető megjelenése hozza el a megváltást, a műalkotás létrejötte szempontjából szükségszerű látomást vagy „isteni szikrát”. A prózaszöveget átható angyalszimbolikát elég nehéz lenne pontosan és részletesen feltérképezni, ám annak szerepét a szerző egy rádióinterjúban a következőképpen határozta meg: „amikor a természettudomány már nem tud válaszokat adni, akkor ebbe a hiátusba kerülnek be az angyalok” (Beszélő 2014).

A szövegszervező elemek dinamizmusának és egyúttal a könyv narratológiai sajátosságának megértését azonban véleményem szerint egy olyan szövegszervező réteg felfejtése is segítheti, amelyet metanarratív emlékezetnek is nevezhetünk. A hagyományos regénytől eltérően az *Angyalok regényének* nincs egyértelműen követhető epikai szerkezete, ezért nem könnyű még azt sem meghatározni, hogy ki a főhőse, és miről szó a cselekménye. Vannak azonban visszatérő epikai elemei, így a különböző poétikai struktúrák jelenléte – ismétlődő szereplők, történetszálak, illetve motívumok (például a vezeklő vagy védelmező angyalé) –, mégis biztosítja a szöveg globális kohézióját és narratív koherenciáját. Ennek talán a legszembetűnőbb megnyilvánulása az egyes fejezetek első bekezdésének belső szerkezetére jellemző rekurzivitás, ami a nyitó mondatnak vagy szószerkezetnek az első bekezdés végén való szó szerinti ismétlődését jelenti. Ez a sajátosság, amelyet a *Mint a harmatot* példájával szemléltetünk, a könyv minden egyes fejezetére jellemző.

Mint a harmatot, felragyogtatta a tavasz. A hirtelen növekvő, nedves rügyek rózsaszínjéből nehéz cseppek hulltak csirizesen az útra. A gesztenyesoron kiütkezött lassan a tavasz. Megjelentek az első iskolakerülők. Vitte őket a szabadság, **mint a harmatot** (Kontra 2014, 203).

A prózaszöveg történetei közötti kapcsolatok meghatározását tovább nehezíti az is, hogy műfaji besorolás tekintetében nehéz eldönteni, vajon a könyv regényként vagy novellafüzérként olvasandó. Jóllehet a cím a „regény mivolt” érzetét erősíti, az egyes fejezetek

önálló novellaként is megjelentek 1999 és 2013 között különböző periodikákban. Azt azonban érdemes megjegyezni, hogy a legtöbb esetben a novellák címe eltért a későbbi fejezetek címétől, ahogy azt az alábbi áttekintő felsorolás is mutatja:

1. *A Fibonacci-sor – A Fibonacci-sor* (Tiszatáj 2011)
2. *A firenzei ötvösmester – Artemio mester feltámadása* (Magyar Szó 2013)
3. *A Tökösi-erdőben – Vándorok* (Forrás 2011)
4. *Rudolf – Vadászat a tengeren* (Tiszatáj 2012)
5. *Rovinj császára – Rovinj királya* (Magyar Napló 2006)
6. *A regőcei orvos – Rajzos történet Csáth Géza orvosi naplójából* (Kortárs 2009)
7. *A nürnbergi rab – A nürnbergi anziksz* (Bárka 2010)
8. *A szarajevói könyvtár – Forester alezredes visszaemlékezéseiből* (Látó 2011)
9. *A három szín – A három szín* (Kortárs 1999)
10. *Hotel Osijek – Hotel Osijek* (Magyar Napló 2007)
11. *A vukovári ajándék – Lelet* (Látó 2009)
12. *Novi Sad – Memorial* (Tiszatáj 2002)
13. *Vedran legyőzi a szörnyet – Vedran legyőzi a szörnyet* (Tiszatáj 2009)
14. *Mint a harmatot – Mint a harmatot* (Magyar Napló 2012)
15. *A monacói aranyhal története – A monacói aranyhal története* (Horvátországi Magyarság 2011)

Ez az eljárás azonban nem számít újdonságnak Kont-ra Ferenc életművén belül, hiszen az írás közben formálódó epikai szöveg megjelentetése kapcsán saját írói gyakorlatáról már 2007-ben így nyilatkozott:

Sohasem kevertem a műfajokat, ez is igaz. Még regényt és novellát sem tudtam párhuzamosan írni. A regényből sem tudtam kiugrani soha egy novella kedvéért. Inkább a regények lekerekedő fejezeteit küldtem el elbeszélés gyanánt a folyóiratoknak, amelyek nemigen szerettek regényrészleteket közölni. De előfordult ennek az ellenkezője is, néhány novellából változtatás nélkül lett regényfejezet. A közös nevező ilyenkor mindig az egyes szám első személyű elbeszélő volt (Bíró 2007, 37).

A szerzői intenciótól függetlenül az *Angyalok regényének* poétikai sajátosságát talán úgy ragadhatjuk meg leginkább, ha olyan novellakoszorúnak tekintjük, amely a regény epikai struktúrájába rendeződik. Ezt az epikai struktúrát azonban a szerző olyan európai minták alapján hozza létre, mint például Italo

Calvino *Ha egy téli éjszakán egy utazó* (1979) című regénye, és a hagyományos regényszerkezettel szemben folytonos reflexióra és a szöveg narratívájával folytatott dialógusra készíti az olvasót. A metanarratív emlékezet így arra a poétikai eljárásra utal, amelynek segítségével a szöveg nemcsak az életrajzi szerző személyes emlékeit, illetve a történeti szereplők kulturális örökségét, hanem a Kontra-életmű önálló novellaként már megjelentetett darabjait is felidézi a művelt olvasó számára.

Annak érzékeltetésére, hogy a korábbi novellákhoz képest az *Angyalok regényébe* foglalt szövegegyesség milyen szövegbeli eltérést mutat, és a poétikai eljárások miként formálják a novellaszöveget regényfejezetté, *A monacói aranyhal történetének* konkrét példáját szeretném felidézni. A mellékletben kiemelésekkel ellátott formában olvasható a könyv utolsó fejezetének első két oldala, ahol a kurrens szedésű szöveg a mind a regényben, mind a novellában egyező szakaszokat idézi. A kiskapitálissal szedett szövegrészek kizárólag az önálló novellaként megjelent változatban, míg a kurzív mondatok, illetve szavak csak a regényben olvashatóak. A könyvfejezet érdekében eszközölt változtatások elemzése során legalább három szövegalkotási sajátosságot figyelhetünk meg.

Először is: az egykori novella mottója beépül a regény epikai szerkezetébe, és az idős férfi útbaigazító kommentárjában keveredik egy 1964-es Bobby Solósláger olasz mondatával, amelynek idegenszerűsége és az idős férfi válaszána látszólag nem referenciális jelentéstartalma erős értelmezői hozzáállásra készíti az olvasót, és provokálja az értelmezés szövegen kívüli referenciáinak felderítését. Másodszor a kizárólag kurzívval szedett szakaszokba betoldott angyalmotívum egyértelműen elősegíti az *Angyalok regénye* mint szövegegyesség kohézióját, hiszen a korábbi szövegváltozatban egyáltalán nem volt jelen angyalra való utalás. Végül a narrátor felsorolja a levelezőlapok címzettjeit, vagyis vissza utal a könyv implicit vagy explicit módon megnevezett szereplőire. Ezáltal pedig nemcsak a szövegkohéziót, hanem az olvasó és a szöveg közötti dinamikus párbeszédet is elősegíti. Ebben a felsorolásban feltűnő a nem természetes hallált haló emberek dominanciája, amely az első fejezet záró Fibonacci-sorként ábrázolt holttestek képének felidézésével tematikusan fokozza egy dialogikus értelmezői álláspont kialakításának szükségességét.

Összességében a bemutatott poétikai eljárások azt a benyomást keltik, hogy a szerző az *Angyalok regényé-*

ben nem egyszerűen szórakoztatni akarja olvasóját, hanem kíváncsiságának felkeltésével közvetetten műveltségének tágitására is törekszik. E folyamat során az olvasó figyelmét poétikai szempontból a személyes, a kulturális és a metanarratív emlékezet szemantikai rétegeinek egymásra hagyatkozó és egymást erősítő dinamikája irányítja. Mindennek ismeretében azt is elmondhatjuk, hogy a 2014-ben megjelent könyv összegzi és mintegy szintetizálja Kontra Ferenc korábbi prózai műveinek tematikus és poétikai gazdagságát.

Melléklet

A monacói aranyhal története

HA A VILÁGEMLEKEZETEN NINCS JAVÍTANIVALÓ,
EGYETLEN DOLOG MARAD CSAK HÁTRA: A VALÓSÁGOT
KELL KIIGAZÍTANI, OTT, AHOL NEM EGYZIK A
VILÁGEMLEKEZETTEL.
(ITALO CALVINO)

Megszólít egy idősebb férfit, mint egy messziről érkezett vándor, széles karimájú vászonkalapban, hogy merre van az Angyalvár. Nézem a térképet, és nem találok, csóválom a fejem, de ő csak legyint: a valóságot kell kiigazítani, ott, ahol nem egyezik az emlékezetünkkel, una lacrima sul viso, ho capito molte cose... Megszólít.

Az Italo Calvinóról elnevezett irodalmi napoknak Sanremóban nem sok közük volt a névadóhoz. Igazából nagyon vártam már a jutalomutazást nyolc alagúton át, sebességkorlátozás nélkül, mégsem túl messze az üveghegyeken, mégis két országnyira. Mint a mesében, felbukkanni az Azúr-parton, ahol a pálmák vigyázzban állnak, és egyhuzamban ragyog a nap.

Pörkölt is rendesen. *Ha egy nyári napon egy utazó végigjárja itt a partot, Ferrari-vörös színe lesz. Végigjártam a Forma 1-es versenyek pályájának öbölszakaszát, és vettem magamnak egy hercegségheraldikás pólót a szuvenirboltban: Deo Juvante Monacóban.*

Belátni innen az egész országot. A tenger szakadékától kökerítés választja el a parkot. Sok botanikai ritkaság között apró ösvények.

Hetekig készülődtem. Egész nyáron nyitogattam otthon a postaládát, és eszembe jutott, régen te menyien küldtek lapot. Hát most nem nyaral senki? Persze, hogyne tudnám, hogy ez a szokás már – milyen is?

Akkor határoztam el, ha túléltem a kánikulát, akkor a kispolgár leszek, mint egy kredenc, mert én bizony örültem volna akár csak egyetlen levelezőlapnak.

Egykori tanárom, Ilia Mihály volt az utolsó Mohikán, de már ő is áttért a mailre.

Egy kőangyal széttárt szárnyaiból hullt alá a szőkőkút vízesése. A KÖFALRÓL alácsorgó vizet egy széles márványparkánnyal szegett medence fogta fel. Benne úszkáltak. Ugyan már, unottan lézengtek az aranyhalak. Már a gyerekek is tudták, hogy nem is arany színűek, hanem narancsok, vörösek, ezüstösek, sőt tarkák, mégis jó volt nézegetni őket. Nem is akváriumba valók voltak, a turisták túltáplálták őket, némelyik elmehetett volna háromkilós pontynak.

Az óceánjáró hajósherceg kerékkormányos bronzszobra mögött leültem egy padra. Tizenkettő a kabalaszámom, ennyi koronás heraldikás bélyeget nyaltam végig, ennyi levelezőlapot írtam, mindenkinek ugyanazt a szöveget. Egy órába telt. *A címzettek: Benvenuto Cellini, Rudolf, Neumayer Ujlaki Kornél Dezső, Csáth Géza, Márai Sándor, Talamon Alfonz, Bilicki Ervin, Moyses Márton, Arnold Böcklin, Leonardo Fibonacci, James Dean, Bruno Schulz.*

Elégedetten bámultam a habos rózsaszín hibiszkuszbokrokat. Mint aki csak fél órára szeretne puttó lenni egy felhő tetején. Pontosabban földi turista lenni, végigtapizni Grace Kelly kanapéját, a nyomában járni végig a pázsitzegélyen. Igazi vérszomjat fürkészni az Oceanográfiai Múzeum üvegtáblái mögött. Cousteau kapitány munkája nyomán kerültek a felszínre a mélységek titkai, amíg ő volt az intézmény igazgatója. Még mindig megvannak a filmjei kazettákon, sosem töröltem le őket, a világlemekezet része.

Hivatkozások

- Baranta 2014. *Öt vajdasági irodalmár a TOP 10-ben, az Irodalmi Jelen szeptemberi listáján szerepelnek.* In *Magyar Szó online*, blog-bejegyzés, 2014. szeptember 20. Elérhető: http://www.magyar szo.com/hu/2468/kultura_irodalom/116086/%C3%96t-vajdas%C3%A1gi-irodalm%C3%A1r-a-TOP-10-ben.htm
- Belépő – kulturális magazin. Kossuth Rádió 2014. 05. 12.
- Bence Erika 2014. *A Fibonacci-sor az irodalomban.* In *Létünk* 2014/4:127–133. Elérhető: <http://letunk.rs/wp-content/uploads/2015/02/Letunk-2014-4.pdf>
- Bíró Gergely 2007. „A tiszta beszédnek nincsen oldala.” *Beszélgetés Kontra Ferencsel.* In *Magyar Napló* 2007/10: 31–54.
- Kontra Ferenc 2014. *Angyalok regénye.* Budapest, Magyar Napló.
- Thomka Beáta 1981. *Prózapoétika vagy narratológia?* In: *Híd* 1981/11: 1359–1373. Elérhető: http://adattar.vmmi.org/cikkek/12351/hid_1981_11_11_thomka.pdf
- Toldi Éva 2009. *Az otthonosság és idegenség alakzatai a rendszerváltozás idején a vajdasági magyar irodalomban.* In *Szín* 2009/5: 98–106. Elérhető: http://epa.oszk.hu/01300/01306/00101/pdf/EPA01306_Szin_2009_14_05_oktober_098-106.pdf
- Zámbó Illés 2014. *Kontra Ferenc, az író. Beszélgetés Kontra Ferenc József Attila-díjas íróval* 2014. május 20., Elérhető: <http://jozsefattila.znanje.info/index.php?option=content&task=view&id=588&Itemid=>